

ІНТЕРНЕТ-ЦЕНзуРА ЯК ЗАГРОЗА ПРАВАМ ГРОМАДЯН У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена дослідженню Інтернет-цензури як загрози правам громадян у сфері інформаційної безпеки, зокрема правам на доступ та поширенню інформації в мережі Інтернет. Проаналізовано сутність та методи Інтернет-цензури, визначено основні категорії інформації, яка підлягає цензуруванню в мережі. Розглянуто сучасний стан використання Інтернет-цензури у світі та сформульовано основні завдання щодо забезпечення інформаційних прав і свобод громадян в мережі Інтернет.

Ключові слова: інформаційна безпека громадян, всесвітня мережа Інтернет, Інтернет-цензура, методи Інтернет-цензури, права і свободи громадян.

Постановка проблеми. Сьогодні важко уявити життя без інформаційних технологій. Інтернет-технології мають місце в кожній сфері життя суспільства й особистості. Так, у всесвітній мережі можна працювати, сплачувати рахунки, купувати товари чи послуги, спілкуватися зі знайомими, читати новини та багато іншого.

Унікальні якості Інтернету забезпечують широкі можливості для реалізації прав громадян на доступ та поширення інформації «незалежно від кордонів», які є одними з основоположних інтересів людини і громадянина у сфері інформаційної безпеки.

Зі збільшенням ролі Інтернету в житті суспільства та зростанням кількості й масштабів інформаційних загроз у мережі ставлення до неї влади багатьох держав поступово змінювалося. Дедалі більша кількість розміщеного в мережі контенту за змістом не відповідає положенням національних законодавств, суперечила діючим у державі соціальним нормам, ішла в розріз із політичною лінією чинної влади.

Розвиток Інтернету також істотно вплинув на ситуацію із захистом інтелектуальної власності та збереженням технологічної переваги, поставивши під загрозу економічні інтереси держав. Ці тенденції призвели до загострення потреби у фільтрації певних видів контенту та викликали спроби окремих держав контролювати і втручатися у функціонування мережі. При чому цей процес поступово набирив все більше обертів.

Так, згідно з дослідженням Open Net Initiative, якщо у 2002 році тільки декілька країн застосовували певні системи фільтрації контенту, то до 2007 року їхня кількість зросла до 25 (на 2012 рік число таких країн майже подвоїлося) [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях вітчизняних дослідників розглядаються проблеми інформаційної безпеки особи та суспільства [3], світовий досвід та засади здійснення Інтернет-цензури [7], роль Інтернет-цензури у контексті розвитку соціальних мереж [9], особливості міжнародного регулювання прав громадян, пов'язаних доступом і поширенням інформації в мережі Інтернет [8]. Також основою для даного дослідження стали публікації міжнародних громадських організацій щодо засад та стану використання Інтернет-цензури в світі [1,5,11].

Водночас проблема Інтернет-цензури у контексті інформаційної безпеки громадян та забезпечення їхніх прав на доступ і поширення інформації недостатньо досліджена у наукових працях, що обумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямку.

Метою статті є розгляд Інтернет-цензури як загрози правам громадян у сфері інформаційної безпеки, зокрема правам щодо доступу та поширення інформації, і визначення основних завдань щодо забезпечення прав і свобод громадян в мережі Інтернет.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні значна кількість країн, серед яких є як демократичні, так і в авторитарні, використовують цензуру в Інтернеті. Інтернет-цензура (англ. «Internet Censorship») - контроль і попередження публікації або доступу до інформації в мережі Інтернет. Однак, цензура в Інтернеті включає не тільки блокування, закриття або фільтрацію будь-яких веб-ресурсів, а й здійснення аналізу трафіку, організацію псевдо-опозиційних веб-ресурсів та застосування каральних заходів до авторів публікацій або власників веб-серверів.

Як показує аналіз світового досвіду, Інтернет-цензура здійснюється за допомогою різнопланових методів. На нашу думку, їх можна поділити на технічні, нетехнічні та опосередковані (Рис 1.).

Арсенал нетехнічних методів фільтрації в Інтернеті, що знаходиться в розпорядженні держави, багато в чому збігається з використовуваними методами для контролю традиційних ЗМІ. Одним з основних нетехнічних способів контролю Інтернету, як в демократичних країнах, так і в авторитарних, залишається прийняття законів, що забороняють публікацію певного контенту.

Поширеним засобом є тиск на Інтернет-провайдерів (відкликання ліцензії, дереєстрація доменного імені, фізичний арешт серверів і обладнання), власників сайтів і користувачів (погрози, насильство, звільнення, штрафи) з метою змусити їх прибрати небажані матеріали або змінити їх, особливо в умовах, коли категорії забороненого контенту визначені нечітко і у влади країни залишається великий простір в їх трактуванні.

Метод самоцензури діє у ситуації, коли провайдер може бути позбавлений ліцензії, сайт - заблокований, а користувач – арештований. Виробники інтернет - контенту у такому випадку воліють не ризикувати і свідомо уникають гострих тем: видаляють контент, що може викликати небажані дії з боку влади.

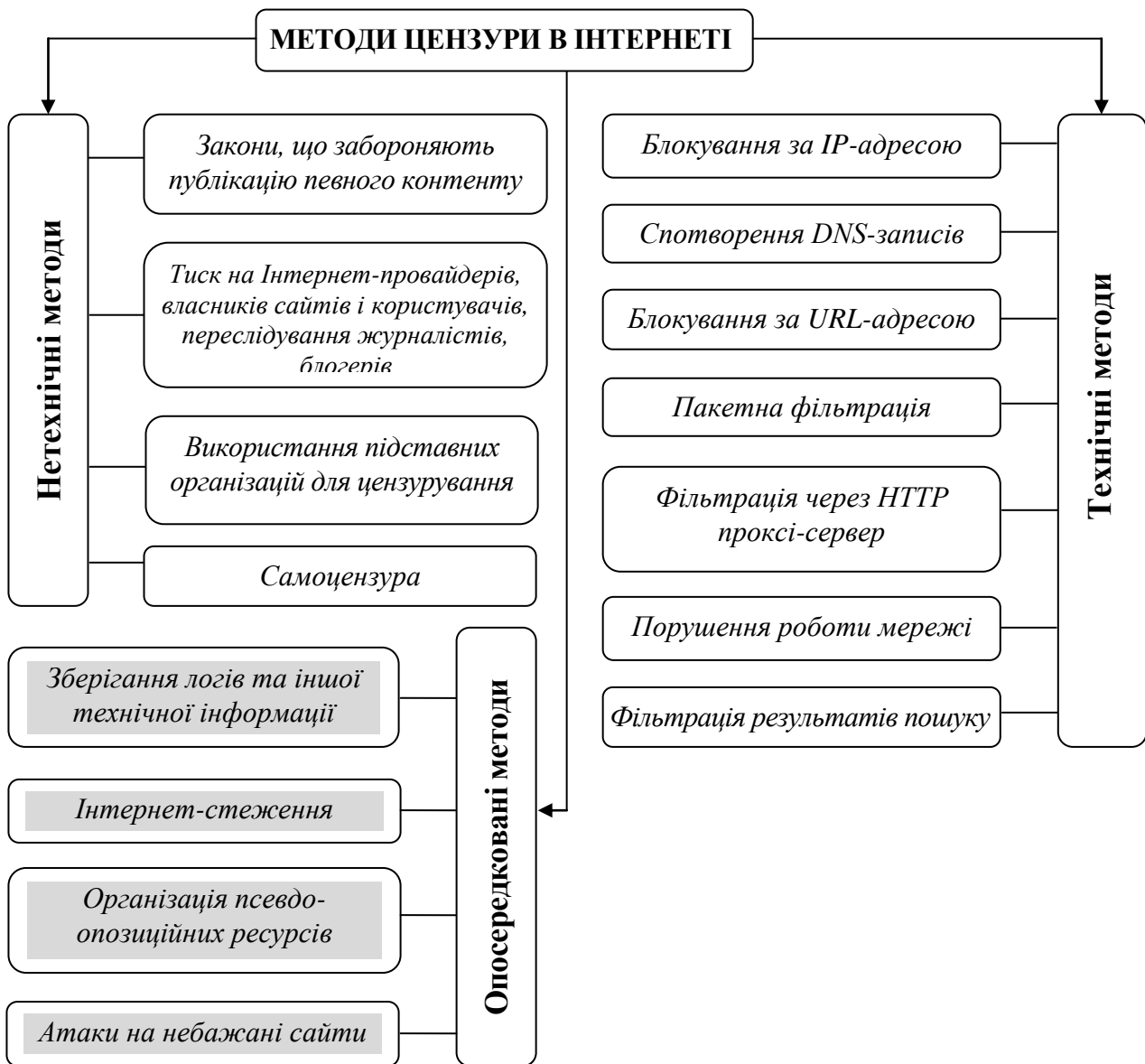

Рис. 1. Методи цензури в Інтернеті.

Перелік технічних методів значно ширший, а з огляду на розвиток ІТ з кожним днем технічні можливості держав у справі обмеження доступу та фільтрації небажаного контенту зростають. Наприклад, у квітні 2015 року з'явилося повідомлення, що Китай запустив нову систему, призначену для цензури в Інтернеті - "Велику китайську гармату" (Great Cannon). На відміну від відомого "Великого китайського файрволу", який служить засобом оборони, новий інструмент є засобом нападу [5].

Отже, серед основних технічних методів виділяють: блокування за IP- та URL-адресою, спотворення DNS-записів, пакетна фільтрація, фільтрація через HTTP проксі-сервер, порушення роботи мережі, фільтрація результатів пошуку тощо.

Для того щоб зрозуміти, які цілі і завдання ставлять різні держави при введенні тих чи інших обмежень, необхідно визначити, які саме типи контенту найчастіше піддаються цензурі.

Серед головних категорій найбільш цензурованих в мережі Інтернет матеріалів є такі:

- політичний контент. До цієї категорії відносять інформацію і сайти, присвячені діяльності опозиційних рухів, сайти, присвячені захисту прав людини та сайти релігійних рухів і сект;

- інформація, яка порушує соціальні норми. Більшість країн світу регулює доступ до сайтів, які розпалюють міжнародну і релігійну ворожнечу чи закликають до насильства, порнографічних матеріалів в Інтернеті, ресурсів про наркотики і алкоголь. До цієї ж категорії у деяких країнах світу відносять сайти, присвячені статевій освіті, плануванню сім'ї та ЛГБТ-тематиці;

- контент, який блокується з міркувань національної безпеки. Даний сегмент включає, передусім, сайти екстремістських, сепаратистських і терористичних рухів, Інтернет-ресурси військових супротивників, ресурси з конфіденційними даними, а також сайти онлайн-шахраїв і фінансових пірамід, масову розсилку небажаної пошти (спам) і шкідливого програмного забезпечення. Варто відзначити однак, що межа між блокуванням сайтів з міркувань національної безпеки та політичною цензурою не завжди чітка;

- сайти і сервіси, що порушують економічні інтереси. До цієї категорії відносяться сайти, які порушують інтелектуальну власність, файлообмінні сайти, програми і торрент-трекери, а також VoIP (Voice-over-IP) програми і сервіси, які дозволяють передавати голос по Інтернету;

- Інтернет-інструменти і соціальні сервіси. В дану категорію потрапляють анонімайзери, хакерські сайти і сайти зі списками проксі-серверів, оскільки вони можуть використовуватися для обходу державних фільтрів, а також соціальні мережі, ресурси для блогів і мікроблогів, хостинги відео і зображень, пошукові системи і онлайн-перекладачі [11].

Однак, використання широкого переліку методів цензури в Інтернеті на розсуд керівництва окремих держав вступає в серйозне протиріччя з нормами міжнародного законодавства щодо дотримання прав та свобод громадян. Так, у Загальній Декларації прав людини [4], проголошеній ООН у 1948 році, свобода вираження поглядів визнана однією з фундаментальних демократичних цінностей, необхідних для мирного співіснування націй. У ст.19 проголошується: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх вираження; це право передбачає свободу безперешкодно дотримуватися власних переконань і свободу шукати, одержувати та поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

А у 2011 році ООН внесла право на доступ до Інтернету до списку невід'ємних прав особи. З позиції ООН, обмеження прав в мережі Інтернет, як і поза нею, є можливими тільки у виключних випадках і повинні застосовуватися тільки до контенту протиправного характеру, поширення якого несе загрозу правам і свободам інших осіб, державній безпеці, суспільному порядку.

Тим не менше, не всі країни однаково дотримуються міжнародних норм. Для ілюстрації ситуації з дотриманням прав і свобод громадян в мережі Інтернет, а також ступінь впливу держави на цей процес, використаємо результати досліджень Міжнародної правозахисної організації Freedom House, яка опублікувала чергову щорічну доповідь «Про стан свободи в Інтернеті 2014» (Freedom on the Net 2014) [6].

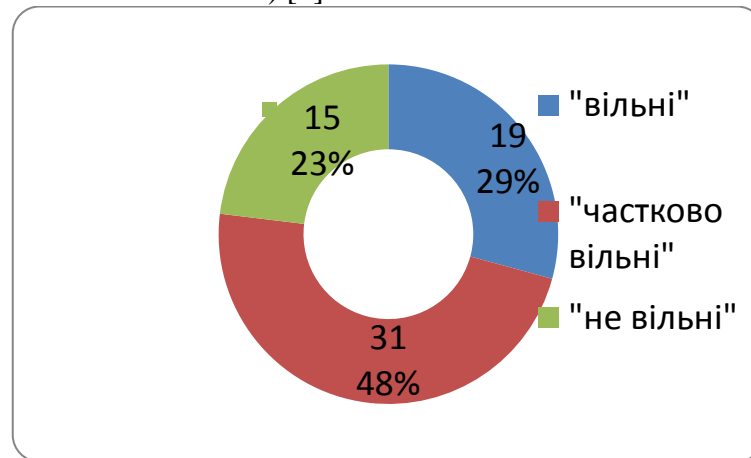

Рис.2. Співвідношення країн різного рівня свободи в Інтернеті.

Експерти Freedom House оцінили ситуацію в 65-ти державах світу. Оцінка проводилася на основі трьох головних критеріїв: проблеми з доступом в Інтернет, обмеження змісту Інтернет-ресурсів та порушення прав користувачів.

На їх основі всі держави розділені на три категорії, де Інтернет «вільний» (до 30-ти балів), «частково вільний» (31-60 балів) і «невільний» (61-100).

Найкраща ситуація спостерігається в Ісландії (6 балів), Естонії (8), Канаді (15), Австралії та Німеччині (по 17). США - на шостому місці (19 балів). Найгірша ситуація склалася в Ірані (89 балів), Сирії (88) і Китаї (87).

В 36 з 65 розглянутих країн були відзначені негативні тенденції, причому, найбільш серйозний регрес відзначено в Україні, Росії та Туреччині. Крім того, Україна перемістилася до категорії «частково вільних» держав за станом свободи в Інтернеті з групи «вільних», де вона була за даними дослідження минулого року.

Для формування більш об'єктивного уявлення про обмеження прав і свобод громадян в Інтернеті можна розглянути дані ще однієї міжнародної організації «Репортери без кордонів», яка у 2014 році опублікувала чергову версію доповіді «Вороги Інтернету» [1].

У цій доповіді визначено перелік державних установ, які перевищують свої первинні повноваження щодо забезпечення національної безпеки і займаються цензуруванням джерел інформації та постійним стеженням за ними. Серед таких організацій Управління Телекомунікацій (Пакистан), ФСБ (Росія), Оперативно-аналітичний центр (Білорусь), Міністерство інформації та комунікацій (В'єтнам) і Державне бюро Інтернет-інформації (Китай).

Три з тридцяти трьох установ, названих «Репортерами без кордонів» «Ворогами Інтернету», функціонують у демократичних країнах і стверджують, що вони захищають свободу самовираження і безперешкодний рух інформаційних потоків. Серед них Агентство національної безпеки США (NSA), Центр урядового зв'язку (GCHQ) у Великобританії та Центр розвитку Телематики Індії.

Як свідчать результати моніторингу свободи в Інтернеті, здійсненого міжнародними громадськими організаціями, ситуація з дотримання прав та свобод громадян у сфері інформаційної безпеки на рівні окремих держав залишається стабільно несприятливою.

З метою послаблення вказаних негативних тенденцій впливові міжнародні організації, насамперед Організація Об'єднаних Націй та її галузеві інституції, докладають значних зусиль для протидії спробам застосування обмежень прав і свобод громадян в мережі

Интернет. Значний внесок у сфері нормативного закріплення прав і свобод людини в Інтернеті зробила Рада Європи, яка прийняла низку важливих документів, зокрема Декларацію Комітету міністрів про свободу спілкування в Інтернеті, 2003 рік [2], Стратегію Ради Європи на період 2012-2015 рр. «Управління Інтернетом», 2012 [10] та інші.

На основі цих документів, які визначають базові засади організації всесвітньої мережі з метою забезпечення її доступності та відкритості, можна виділити такі основні завдання щодо дотримання прав і свобод громадян в Інтернеті:

1. розробка та застосування нормативно-правових документів щодо забезпечення прав і свобод людини в мережі Інтернет на міжнародному рівні;
2. посилення верховенства права та ефективного співробітництва міжнародних організацій, урядів, приватного сектору, громадянського суспільства у зазначеній сфері;
3. інформування громадян щодо їхніх прав і свобод в Інтернеті та механізмів їх дотримання і захисту;
 - дотримання принципів універсальності, цілісності та відкритості Інтернету, сприяння демократії та плюралізму, забезпечення прав та свобод користувачів;
4. протидія встановленню обмежень для контенту в Інтернет, більших, ніж обмеження для інших медіа та обмежень щодо створення веб-сайтів;
5. запобігання та протидія спробам заборони доступу (блокування або фільтрації) до будь-яких ресурсів в Інтернет (за винятком обмежень для дітей та обмежень, встановлених законними рішеннями державних органів);
6. заохочення розвитку вільного ринку Інтернет-послуг та саморегулювання щодо контенту в Інтернеті.

Висновки. Як засвідчив аналіз методів обмеження доступу та фільтрації контенту у всесвітній мережі, а також оцінка стану Інтернет-свободи, цензура в Інтернеті досить широко застосовується сьогодні урядами багатьох держав і становить безпосередню загрозу базовим інтересам громадян у сфері інформаційної безпеки, насамперед правам на доступ та поширення інформації в глобальному інформаційному просторі.

Література

1. Вороги Інтернету: Доповідь організації «Репортери без кордонів», 2014 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://12mars.rsf.org/wp-content/uploads/EN_RAPPORT_INTERNET_BD.pdf
2. Декларація Комітету міністрів про свободу спілкування в Інтернеті. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://medialaw.org.ua/library/deklaratsiya-pro-svobodu-komunikatsij-v-internet/>
3. Жарков Я.М., Дзюба М.Т., Замаруєва І.В., ін. Інформаційна безпека особистості, суспільства, держави. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – 274 с.
4. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН, 1948. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
5. Китай створив «Велику гармату» для DDoS-атак на закордонні сайти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/science/1066591-kitay-stvoriv-veliku-garmatu-dlya-ddos-atak-na-zakordonni-sayti.html>
6. Про стан свободи в Інтернеті - 2014: Доповідь організації «Freedomhouse». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTN_2014_Full_Report_compressedv2_0.pdf
7. Рябоконт О. Міжнародний досвід сучасної цензури і фільтрації контенту в мережі Інтернет. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/konferenciya/Ryabokon.pdf>
8. Середюк-Буз В. Міжнародно-правове регулювання свободи вираження поглядів в мережі Інтернет. Форум права. – 2012. - №3. – С. 659–664 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12svvvmi.pdf>
9. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 220 с.
10. Стратегія Ради Європи з управління Інтернетом на 2012-2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/information/society/documents/CM%20dec%20on.%20Internet%20Governance%20Principles_uk.pdf
11. Фильтрация контента в Интернете. Анализ мировой практики: доклад Фонда развития гражданского общества. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://civilfund.ru/research/1>